

RELAȚIILE DINTRE HISTRIA ȘI APOLLONIA PONTICĂ ÎN EPOCA ELENISTICĂ, ÎN LEGĂTURĂ CU O INSCRIPTIE INEDITĂ

DE

D. M. PIPPIDI și EM. POPESCU

Asupra relațiilor dintre Histria și Apollonia Pontică, în epoca elenistică, singurele mărturii de care dispuneam pînă de curînd erau trei documente epigrafice provenind din cetatea de pe malul lacului Sinoe, fiecare în felul său făcut să întărească ipoteza potrivit căreia, în secolele III—II î.e.n., între aceste colonii ale Pontului Euxin ar fi existat nu numai contacte sporadice și schimburi comerciale mai mult sau mai puțin frecvente, ci o înțelegere politică, concretizată într-un act formal. Dintre aceste trei inscripții, cea mai veche e și cea mai importantă și cea mai bine conservată, ceea ce nu înseamnă că celelalte două ar fi lipsite de interes. Socotim astfel că poate fi util să le grupăm și să le comentăm aici, înainte de a ne îndrepta atenția asupra unui al patrulea document — un decret din Apollonia Pontică — descoperit la Istros în cursul campaniei de săpături din vara anului 1958 și care, confirmînd pe deplin ceea ce se știa dinainte despre bunele relații care au existat între cele două cetăți, aruncă o lumină nouă asupra conflictului izbucnit în prima jumătate a sec. II î.e.n. între Apollonia și vecina ei Mesambria, colonie doriană de pe țărmul occidental al Mării Negre.

1. Relief de marmoră descoperit în campania 1914 în ruinele curtinei *k*, nu departe de clădirea termelor. Înălțimea: 35,5 cm ; lățimea : 41 cm ; grosimea : 11 cm. La stînga, jos, piatra e spartă pînă aproape de jumătatea înălțimii ei, unde, din antichitate, se săpase o gaură pentru a facilita fixarea monumentului. Partea sculptată, adîncită cu 2 cm în raport cu cadrul, e mărginită de o parte și de cealaltă de doi pilaștri, care susțin un epistil cu trei benzi, pe care e gravată inscripția. Înălțimea literelor : 1 cm (O, Θ, Ω, K sînt sensibil mai mici).

Relieful e astăzi în muzeul Național de Antichități din București, cota L 617. El înfățișează pe Dioscuri, galopînd spre dreapta ; în fața lor, întîmpinîndu-i și cu mina dreaptă ridicată în semn de adorare, se văd doi rugători

îmbrăcați în himation. Divinitățile poartă căciulile lor țuguiate, hiton și (atît cît se poate judeca) pieptare de piele. De asemenea, hlamide fluturînd în vînt, întocmai ca în reliefurile din Odessos reproduse de Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, sub numerele 193 și 194. Caii, « destul de bine stilizați », după aprecierea primului editor, sînt reprezentați în perspectivă, cel mai depărtat fiind pe jumătate acoperit de cel care se vede în primul plan. Din pricina lipsei de experiență a sculptorului, copitele din față ale calului din planul al doilea par că se sprijină pe adorant, din care, pentru acest motiv, abia se distinge mîna stîngă¹.

Prima ediție : V. Pârvan, AA, 1915, col. 270 (cf. de asemenea ACMI, 1915, p. 192) ; republicat și comentat de același autor în *Histria IV* (= AAR. t. XXXVIII, M.S.I. 1916), p. 546, nr. 6.

[Καλλι]ράτης Καλλικράτου καὶ οἱ στρατιῶ[ται πε]πλευκότες ἐπὶ βοήθεια[ν] [᾿Α]πολλωνιαταῖς Διοσκόροις Σωτήρσι.

2. Fragment dintr-o stelă de marmoră ruptă la stînga și jos, descoperită în 1922 în ruinele basilicii « cu absidă » de la est de termele romane, — acum la Muz. Național de Antichități, cota L 1421. Dimensiunile în centimetri : 16 × 15 × 7. Înălțimea literelor : 6—10 milimetri. Prima editare : V. Pârvan, « Dacia », II, 1925, p. 204, nr. 8.

[Ἐδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἐπιμη-
[νιεύοντος...] τοῦ Θεογνήτου,
ὁ δεῖνα τοῦ e.g. Θεο]μβρότου εἶπεν· ἐ-
5 [πειδὴ ὁ δεῖνα τοῦ e.g. Χαι]ρέου, ᾿Απολλωνι-
[άτης, ἀνὴρ καλὸς καὶ] ἀγαθὸς ὦν διατε-
[λεῖ καὶ κοινῇ τῇ πό]λει καὶ ἰδία τοῖς ἐν-
[τυγχάνουσιν αὐτῷ τῷ]ν πολιτῶν χρεῖ-
[ας παρέχεται...].

R.5. : ἀνὴρ καλὸς καὶ D. M. Pippidi ; πρότερόν τε ἀνὴρ V. Pârvan. R. 8 : παρέχεται Pippidi ; παρεχόμενος Pârvan.

3. Muzeul Histria, inventar nr. 93. Fragment dintr-o stelă de marmoră ușor vătămată la stînga (unde nu lipsesc decît una sau două litere la începutul cîtorva rînduri), — ruptă sus, jos și la dreapta. Dimensiunile în centimetri : 15 × 11 × 5. Înălțimea mijlocie a literelor : 1 cm. Prima editare : D. M. Pippidi, *Histria I*, p. 505, nr. 7.

[ἀποστ]αλε[ῖς ὑπὸ τῆς πόλεως... καλῶς]
[καὶ δικαίω[ς... ἐδ]ίκασεν?]
[ἀ]ξιωθεῖς τ[ιμῶν?]
— ε καὶ ἰδιωτ...
5 τῷ δήμῳ...

¹ Cum s-a observat în chip judicios, « în regiunile unde domnea Zeul-Cavaler, Dioscurii apar reprezentați călare » (E. Will, *Le relief cultuel gréco-romain*, Paris, 1955, p. 104). Cu acest titlu, relieful histrian se inserează firesc printre documentele figurate descoperite în regiunile din Thracia și Macedonia unde Castor și Pollux sînt înfățișați galopînd alături și care au fost studiate de F. Chapouthier în teza sa *Les Dioscures au service d'une déesse*, Paris, 1935, p. 281—286.

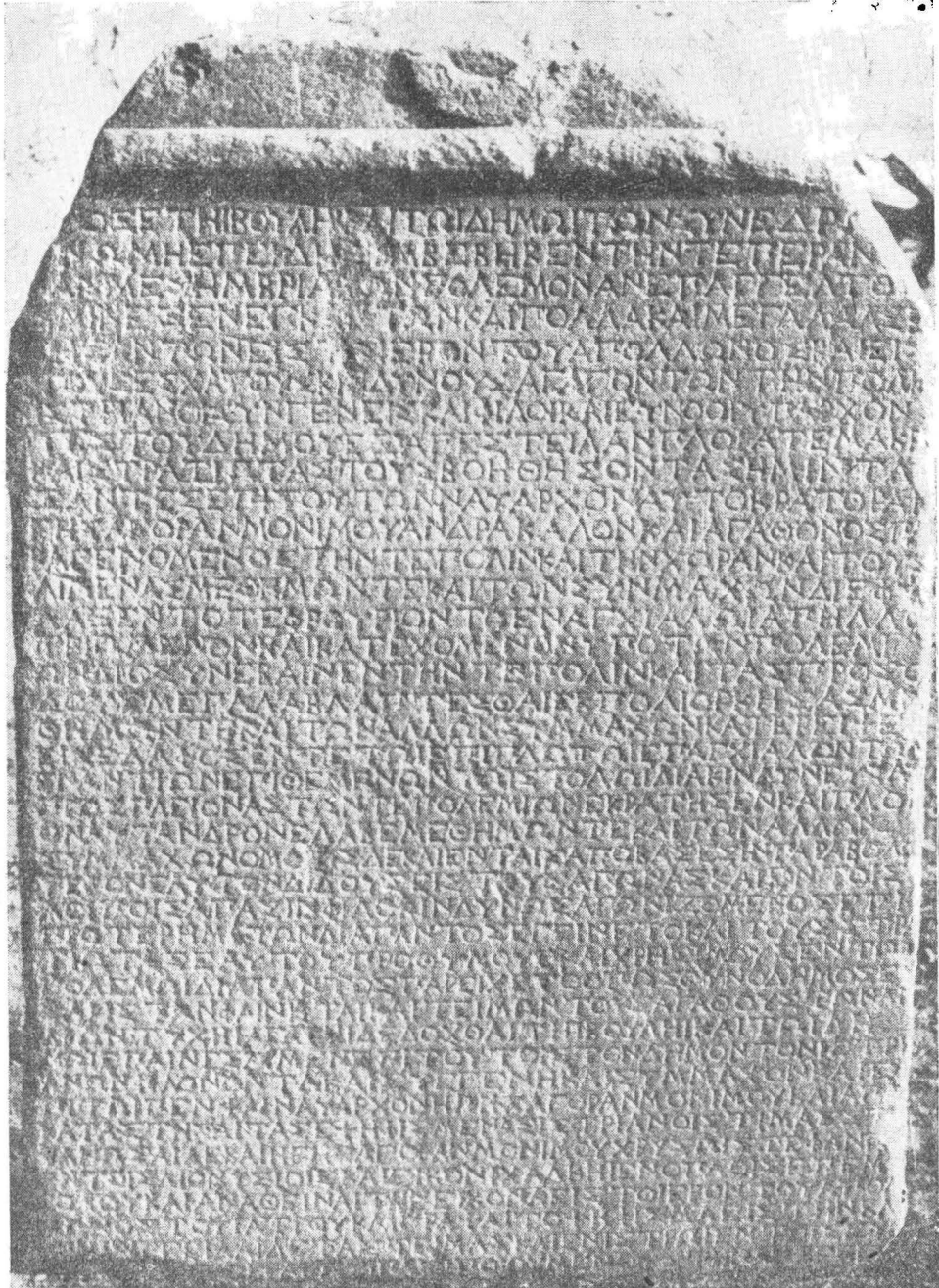

Fig. 1

Ἀπολλωνία[των ?]
 [τ]αῖς τῇν χρ...
 δίκας ὀρθῶς...
 μους · ἐπιμελεῖ[θῆναι... τοὺς]
 10 ἡγεμόνας κ[αί...
 . ον

Așa cum Pârvan a relevat din primul moment, dedicația pe care am reprodus-o ne permite să postulăm existența unei alianțe între locuitorii Apolloniei și acei ai Histriei, în virtutea căreia aceștia din urmă au trimis în ajutorul celor dintii un corp expediționar comandat de fiul lui Callicrates. Ceea ce pare s-o indice e, pe de o parte, faptul că o escadră a pornit să ia parte la războiul a cărui reușită a fost atribuită intervenției Gemenilor divini¹, pe de alta, întrebuintarea în textul nostru a unei expresii ca ἐπὶ βοήθεια[ν]. În locul unde apare, aceasta nu poate avea, credem, accepția generală pe care am fi înclinați să i-o atribuim, ci valoarea unui termen tehnic exprimând ideea ajutorului dat în îndeplinirea unui angajament contractual, altfel spus : în virtutea unui tratat de asistență mutuală. Cu acest înțeles, verbul βοηθεῖν se întâlnește într-o serie de inscripții din epocile clasică și elenistică și, pentru a nu invoca decât câteva exemple, se citește atît în tratatul încheiat în 396/95 între Atena și Theba² (βοηθεῖν Βοιωτὸς [π]αντὶ σθέ[ναι]), cît și în acelea care — în cursul aceluiași secol — au unit pe atenieni cu corcyreenii și pe atenieni cu regele Kersobleptes : βοηθεῖν Ἀθηναῖος παντὶ σθένει, respectiv : βοηθ[εῖν παντὶ σθένει] κ[αί] κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατ[ταν]³.

Dacă așa stau însă lucrurile, cu atît mai mult trebuie să ne întrebăm în ce împrejurări s-a încheiat acordul de care e vorba, să încercăm a atribui o dată inscripției care i-a păstrat amintirea. Din acest punct de vedere, deși hotărîită, atitudinea primului editor nu-i atît de limpede pe cît am fi dorit-o. Dacă ar fi să-l credem, într-adevăr, inscripția, care ar data «aproximativ din sec. al II-lea», s-ar referi la ajutorul dat de histrienii apolloniaților cu prilejul unui atac îndreptat împotriva lor de «barbari din interior». Cît privește identificarea acestora din urmă, Pârvan nu se încumetă să tranșeze chestiunea, dar, judecînd după felul cum se exprimă, pare a se fi gîndit mai mult la traci.

¹ Asupra Dioscurilor ca patroni ai navigatorilor *locus classicus* e Diodor, IV, 43, 2: διὸ καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις παραδοσίμου γεγενημένης τῆς περιπετείας, αἰετὶ τοὺς χειμαζομένους τῶν πλεόντων εὐχὰς μὲν τίθεσθαι τοῖς Σαμοθῶραι, τὰς δὲ τῶν ἀστέρων παρουσίας ἀναπέμπειν εἰς τὴν τῶν Διοσκόρων ἐπιφάνειαν (osebit, cf. *Imnul homerice către Dioscuri*, I, 6—17; Theocr., XXII, 6—22). Asupra cultului lor la Histria, atestat de monedele din epoca elenistică și romană, vezi B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, 1 (Berlin, 1898), p. 149, n. 2; L. Ruzicka, *N.Z.* X, 1917, p. 107; B. Hemberg, *Die Kabiren*, Uppsala, 1950, p. 230—231. Oricare ar fi de altfel adevărata semnificație a celor două capete opuse unul altuia de pe emisiunile din acest oraș, este astăzi sigur că la Histria, în epoca elenistică, a existat un templu al «zeilor din Samothrace», menționat în inscripții fie ca Σαμοθράκιον (V. Pârvan, *Histria IV* = AAR, XXXVIII, MSI, 1916, p. 543, nr. 4; *Istros*, I, 1934, p. 123), fie, mai exact, ca [ιερόν] τῶν θεῶν τῶν ἐν Σ[αμ]οθ[ρά]κη (Intr-un decret inedit, Muz. Histria, inv. nr. 325, fr. B. 12—13). Cu privire la raporturile posibile dintre acest sanctuar și templul descoperit de curînd, consacrat lui Μέγας Θεός de către thasianul Peisistratos, fiul lui Mnesistratos (*Materiale*... V, 1958, p. 287; BCH, LXXXIII (2), 1959, p. 455) nu stăruim în acest loc.

² Syll.³, 122, rîndurile 5—6.

³ Syll.³, 151, rîndurile 4—5; 370, rîndurile 19—20. Vezi de asemenea Syll.³, 366 și 633.

Această interpretare dată dedicației lui Callicrates a fost combătută în mai multe rânduri de Christo Danov¹, care, făcând observația că după caracterele-i paleografice documentul trebuie să aparțină secolului III, crede a putea afirma că escadrila histriană ar fi avut drept scop să ajute pe apolloniați să respingă atacurile celților veniți să se stabilească în Tracia, pentru a întemeia regatul « din Tylis », scurtă vreme după eșecul marei invazii îndreptate împotriva Greciei, sub conducerea lui Brennus.

Ipozeza savantului bulgar are șanse să fie adevărată în măsura în care, într-adevăr, forma literelor pare să indice ca dată a inscripției sec. III mai degrabă decât sec. II. Acest punct stabilit, se poate admite că între 278 (data aproximativă a fondării regatului din Tylis) și 218 (data general admisă pentru distrugerea acestuia de traci²), primejdia care amenința coloniile grecești din Marea Neagră venea mai curînd din partea urmașilor lui Comontorios decât din partea indigenilor, cu care o înțelegere era întotdeauna posibilă și a căror putere ofensivă — pentru motive ușor de înțeles — trebuie să fi fost în această vreme sensibil micșorată³. Aceasta nu înseamnă că expediția comandată de Callicrates n-a putut fi prilejuită de evenimente a căror amintire s-a pierdut cu totul și pe care ni le putem doar închipui, cum ar fi, de pildă, conflictul oricînd posibil între Apollonia și o altă colonie de pe coasta tracă. Să nu uităm de asemenea că în preajma anului 260 î.e.n. byzantinii se luptau cu callatienii pentru controlul portului Tomis⁴, fără să mai vorbim de războiul pe care, către aceeași vreme, apolloniații înșiși par să-l fi purtat nu se știe împotriva căror dușmani, fie pentru apărarea propriului teritoriu, fie pentru ajutorarea mesambrienilor⁵ vecini.

Oricare ar fi de altminteri pricina ajutorului pe care histrienii l-au dat apolloniaților, sub conducerea lui Callicrates, ceea ce trebuie subliniat din punctul de vedere al problemei ce ne interesează e faptul că el pare să fi fost acordat în virtutea unui tratat de alianță și că această alianță dovedește existența unor relații neîntrerupte între cele două cetăți, explicabile atît prin interese economice, cît și prin comuna lor ascendență milesiană⁶. Nu e deci de mirare că legăturile s-au prelungit de-a lungul ultimelor veacuri înaintea erei

¹ BIAV, XII, 1938, p. 248—258: Западният бряг на Черно Море в древността, Sofia, 1947, p. 57.

² În legătură cu această *communis opinio*, nu relevăm decât o excepție de luat în seamă: aceea a lui Henri Hubert, care, într-o lucrare bine cunoscută, indică — fără ca de altfel să expună și motivele pentru o asemenea afirmație — ca dată a dispariției regatului de la Tylis anul 193 (*Les Celtes depuis l'époque de La Tène et la civilisation celtique*, Paris, 1932, p. 52).

³ În privința raporturilor dintre celți și coloniile grecești de pe țărmul de vest al Pontului Euxin, o pagină entuziastă de Camille Jullian în a sa *Histoire de la Gaule* I^o (Paris, 1926), p. 366. Pentru o apreciere mai puțin favorabilă a activității lui Comontorios și a succesorilor săi, D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 25 și urm.; de asemenea, A. Popescu, AUB, *Seria St. Sociale, Istorie*. 5 (1956), p. 25—41.

⁴ Memnon fr. 21 (FHG, III, p. 537 = *Fr. Gr. Hist.*, III B 434, fr. 13). Pentru dată, B. Niese, *Geschichte der griechischen u. makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*, II (Gotha, 1899), p. 137; W. P. Newskaja, *Byzanz in der klassischen und hellenistischen Epoche*, Leipzig, 1955, p. 150.

⁵ IGB, I, 388, cu observațiile făcute de J. și L. Robert, RÉG, LIII, 1950, p. 54. Asupra datei presupuse a inscripției cît și asupra evenimentelor despre care ar fi vorba, vezi G. Mihailov, FRMN, II, 1948, p. 63—66 și Chr. Danov, AUS, XLVII, 1951/1952, p. 140—150.

⁶ Vezi mai departe p. 209—210.

noastre și că ecoul lor poate fi găsit în documente așa de mutilate cum sînt cele două fragmente pe care am crezut necesar să le reproducem la început.

Dintre acestea, cel publicat sub nr. 2 aparține unui decret în onoarea unui cetățean din Apollonia, ale cărui servicii par a fi fost răsplătite prin acordarea privilegiilor obișnuite în asemenea ocazii. Numele titularului decretului nu ni s-a păstrat, iar din puținul care ne-a rămas nu ne putem da seama de evenimentele excepționale în care a putut fi amestecat. Fragmentul ar fi deci în cel mai bun caz o dovadă a prieteniei care a domnit între Histria și Apollonia către vremea cînd decretul a fost votat, o mărturie al cărei interes stă, înainte de toate, în aceea că vine să confirme informațiile de care dispuneam în legătură cu aceste relații. Așa fiind, problema datei capătă o importanță neobișnuită, deși în această privință nu sînt de semnalat păreri prea diferite. După Pârvan¹, documentul ar fi pur și simplu anterior anului 200, în timp ce Danov crede că poate să împingă precizia pînă a-l atribui primei jumătăți a sec. III²: cu alte cuvinte, ar fi contemporan cu expediția histriană de ajutorare a Apolloniei, și această ultimă considerație a fost probabil aceea care, în ochii savantului bulgar, trebuie să fi părut decisivă. E ușor de înțeles totuși că între scrisul dedicației către Dioscuri și acel al decretului în onoarea fiului lui Chaireas există o marcată diferență, și că dintre aceste două documente ultimul e de bună seamă cel mai recent. Iată pentru ce, în această privință, nu ezităm a da dreptate lui Pârvan, acceptînd ca dată a decretului nu prima, ci cea de-a doua jumătate a sec. III.

Rezultă de aici că alianța dintre Histria și Apollonia Pontică a supraviețuit tulburărilor provocate de dispariția regatului din Tylis, și interesul acestei concluzii e accentuat de constatarea că în jurul anului 100 î.e.n. relațiile tradiționale ale celor două cetăți continuau să se dezvolte favorabil. Aceasta pare a reieși din inscripția fragmentară reproducă sub nr. 3, în care credem a putea recunoaște aluzia la o instituție cu totul caracteristică epocii elenistice, recursul la judecători străini ca la o instanță prezentînd mai multe garanții de imparțialitate decît tribunalele locale. În cazul nostru, după interpretarea pe care ne-o însușim, «la o dată cuprinsă aproximativ între 150 și 80 î.e.n., un cetățean din Apollonia a îndeplinit la Histria rolul de arbitru sau de judecător, spre deplina satisfacție a celor ce-l ceruseră și aveau să-l cîntească cu onoruri a căror listă s-a pierdut. E adevărat că în textul păstrat nimic nu se opune ca necunoscutul onorat să fi fost histrian, cu alte cuvinte ca decretul — votat în Adunarea apolloniată — să fi fost expus la Histria pentru a măguli amorul propriu al celui interesat, și nu mai puțin pe acel al concetățenilor lui. Ținînd seama de condițiile social-politice din Histria în perioada indicată, ni se pare totuși mai probabil ca decretul să fie de proveniență histriană. Mai degrabă decît Apollonia, a cărei situație internă în preajma anului 100 abia de ne este cunoscută, Histria avea tot interesul să recurgă la serviciile unui arbitru străin, puțin suspect de părtinire și neimplicat în frămîntările a căror amintire stăruie în documentele vremii»³.

Acestea erau deci informațiile de care dispuneam asupra relațiilor dintre Histria și Apollonia în epoca elenistică, și care ne autorizau să considerăm

¹ «Dacia», II, 1925, p. 204.

² BIAB, XII, 1938, p. 218—219.

³ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a Romîniei*, p. 64.

alianța dintre cele două cetăți ca pe o constantă a politicii lor externe, cînd, de curînd, descoperirea unui nou document a venit să ne aducă în această privință o confirmare deplină. E vorba de astă dată de un decret din Apollonia Pontică descoperit la Histria, în stare excepțional de bună și destul de precis pentru a ne permite să afirmăm că — sub unele raporturi, cel puțin — istoria coloniilor de pe țărmul de vest al Mării Negre în sec. al II-lea se îmbogățește simțitor.

4. Stelă de marmură cu fronton, ruptă sus (unde cea mai mare parte din fronton a dispărut) și jos (aici spărtura a cauzat pierderea rîndurilor finale), ușor vătămată la stînga și la dreapta, mai ales la începutul și sfîrșitul primelor trei rînduri. Descoperită în sectorul central al cetății, în ruinele din stratul romano-bizantin, e acum la Muzeul Național de Antichități din București (cota L 186). Dimensiunile în centimetri : 80×58 (54) $\times 11$. Înălțimea literelor : 1,5 cm. Gravură corectă, destul de adîncă, fără să fie frumoasă. După scris, din sec. II î.e.n. (fig. 1).

- [*Eδ]οξε τῇ βουλ[ῇ κ]αὶ τῷ δήμῳ τῶν συνέδρω[ν]
 [γ]νώμῃ· ἐπειδὴ [συ]μβέβηκεν τὴν τε πέραν [ἄκ-]
 [ρ]αν Μεσημβρια[ν]ῶν πόλεμον ἀνεπάγγελτο[ν]
 [ῆ]μῖν ἐξενεγκ[άν]των καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα ἄσε-
 5 [β]ησάντων εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἰς
 τοὺς ἐσχάτους κινδύνους ἀγαγόντων τὴν πόλι[ν],
 Ἴστριανοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ εὐνοοὶ ὑπάρχον-
 τες τοῦ δήμου ἐξαπέστειλαν πλοῖα τε μακρ[ά]
 καὶ στρατιώτας τοὺς βοηθήσαντας ἡμῖν, τά-
 10 ξαντες ἐπὶ τούτων ναύαρχον αὐτοκράτορα [*H-]
 γησαγόραν Μονίμου, ἄνδρα καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὃς πα-
 ραγενόμενος τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς
 λιμένας μεθ' ἡμῶν τε καὶ τῶν συμμάχων διεφύ-
 λαξεν, τό τε φρούριον τὸ ἐν Ἀγχιάλῳ, ἀπηλλο-
 15 τριώμενον καὶ κατεχόμενον ὑπὸ τῶν πολεμί-
 ων, διὸ συνέβαινε τὴν τε πόλιν καὶ τὰς προσό-
 δους μεγάλα βλάπτεσθαι, ἐκπολιορκήσας με-
 θ' ἡμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων κατέρειψε
 εἰ[ς] ἔδαφος, ἐν τε τῷ ἐπιπλῶκι τῷ ἐπ' Ἀγχιάλῳ, τῶν
 20 ἐναντίων ἐπιθεμένων τῷ στόλῳ, διακινδυνεύσα[ς]
 πρὸς πλείονας τῶν τε πολεμίων ἐκράτησεν καὶ πλοῖ-
 ον αὐτάνδρον ἔλαβε μεθ' ἡμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων
 συμμάχων, ὅμο[ι]ως δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀποβάσεσιν παραβολώ-
 25 τερον ἑαυτὸν διδοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἐν τοῖς
 λοιποῖς ἅπασιν φιλοκινδύνως ἀγωνιζόμενος ἐπὶ
 προτερημάτων διὰ παντὸς ἐγείνετο καὶ τοὺς στρα-
 τιώτας ἑαυτοῦ προθύμους καὶ χρησίμους ἐν τῷ[ι]
 πολέμῳ διὰ παντὸς παρείχετο ὅπως οὖν ὁ δῆμος ε[ὔ]-
 [χ]αριστῶν φαίνεται καὶ τειμῶν τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ἀν-
 30 δρῶν, Τύχηι Ἀγα[θ]ῇ δεδοχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δή-

- μωι ἐπαινέσαι μὲν ἐπὶ τούτοις τὸν δῆμον τὸν Ἰστρι-
ανῶν, φίλον ὄντα καὶ συγγενῇ καὶ σύμμαχον, καὶ ἐ-
πὶ τῷ πένψαι ναύαρχον Ἠγησαγόραν Μονίμου καὶ ἀπο-
καταστήσαι τὰς ἐψηφισμένας Ἰστριανοὺς τιμὰς· σι[ε]-
35 φανῶσαι δὲ καὶ Ἠγησαγόραν Μονίμου χρυσῶι στεφάνωι
ἐν τοῖς Διονυσίοις καὶ εἰκόνι χαλκῇ ἐν ὅπλοις ἐπ' ἐμ-
[β]όλου καὶ ἀναθεῖναι τὴν εἰκόνα εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλ-
λωνος τοῦ Ἰατροῦ καὶ γράψαι τὸ ψήφισμα εἰς τὴν βά-
σιν, ἀναγγεῖλαι δὲ τὰς τιμὰς καὶ ἐν Ἰστρῶι ἐν τοῖς συν-
40 [όδοις καὶ ἐν τ]οῖς ἀγῶσιν ἀ[ε]ῖ ποιουμένους τὴν ἀναγγε-
[λίαν τοὺς.]

R.1 : ἰῶτα final din βουλῇ a dispărut aproape complet ; din K se recunoaște hasta verticală. La sfârșitul rîndului, Ω încă vizibil. — La începutul r. 2, nici o urmă de Γ. În lacună, se zărește vag unul din brațele lui Σ și extremitatea inferioară a lui Υ. La sfârșitul rîndului, se vede pe piatră extremitatea inferioară a unei haste înclinată spre dreapta : aci trebuie să fi fost deci un Α·sau Χ, ceea ce face inacceptabilă lectura [ῥχ|θ]αν, excelentă ca sens, pe care G. Klaffenbach a avut amabilitatea să ne-o propună printr-o scrisoare. Împotriva acestei conjecturi pledează și faptul că la începutul r. 3, înainte de ΑΝ, credem a recunoaște urmele unui Ρ, ceea ce ne-a îndemnat să adoptăm în text [ῥχ|ρ]αν, deși ne-am gândit și la [χῶ|ρ]αν. La sfârșitul rîndului, urme vizibile din hasta stîngă a unui Ν. De altfel acest rînd pune în fața editorilor o problemă mult mai anevoie de rezolvat : incorectitudinea izbitoare a unei perioade care începe cu o propozițiune infinitivală depinzînd de συμβέβηκεν și continuă cu un genitiv absolut construit după toate regulile. Limba în general corectă a inscripției, ca și imposibilitatea de a explica fraza greșită altfel decît printr-o inadvertență a lapidului, ne-a făcut să presupunem că acesta va fi sărit aci cîteva cuvinte din textul pe care avea să-l graveze, și anume sfârșitul propozițiunii care, evident, după [ῥχ|ρ]αν, continua cu un nume la acuzativ, urmat de un verb la infinitiv. Ținînd seama de sens, verbul ar putea fi καταλαβεῖν sau un altul asemănător. Cît privește subiectul, totul pledează pentru faptul că e vorba de mesambrieni, a căror agresiune — înfierată în rîndurile următoare ale textului — ar fi început prin ocuparea promontoriului (ἄκρα), unde se înălța Anchialos. Așa cum sugerează G. Klaffenbach în scrisoarea pe care am menționat-o și pentru care ținem să-i aducem viile noastre mulțumiri, tocmai acest nume (τοὺς Μεσημβριανούς.), repetat la o foarte mică distanță (τῶν Μεσημβριανῶν), a putut induce în eroare pe lapid, făcîndu-l să comită o haplografie. — La începutul r. 4, hasta dreaptă și o parte din bara orizontală a lui Η. După lacuna unde credem a putea recunoaște conturul literelor ΑΝ, Τ perfect vizibil. La sfârșitul rîndului, hasta stîngă și bara orizontală de jos a lui Ε. La începutul rîndului 5, nici o urmă din Β, dar se poate recunoaște ușor ΗΣ. La sfârșitul rîndului 10, hasta verticală stîngă și o parte din bara orizontală a unui Η. În rîndul 19, despărțim ἐν τε τῷ ἐπιπλῶ·ι> τῷ, deși lipsa lui ἰῶτα adscris în acest singur loc e greu de explicat. Tot atît de greu de explicat ar fi de altfel și forma ἐπιπλωτῶι, fără a mai vorbi de spiritul limbii, care cere repetarea articolului. Restul textului e perfect lizibil, cum se poate vedea din examinarea atentă a fig. 1.

Înainte de a încheia aceste note critice, am vrea să atragem atenția asupra faptului că de-a lungul întregului decret despărțirea silabică e respectată. Această particularitate, care se întâlnește în cele mai multe din inscripțiile apolloniate (IGB I, 388, 389, 390, 391, 392, 396, 399, 401), dar e aproape inexistentă la Istros, nu numai în inscripțiile din epoca elenistică, dar și în cele din epoca romană, ne face să credem că decretul pe care-l publicăm a fost săpat în orașul care l-a votat mai degrabă decât în acela unde a fost descoperit. Asupra despărțirii silabice în inscripțiile grecești ale epocii elenistice, vezi Ad. Wilhelm, *Beiträge zur griech. Inschriftenkunde*, Wien, 1906, p. 16 și urm., cu observațiile lui L. Robert, *Journal Asiatique*, 1958, p. 8.

Traducere :

« Sfatul și Adunarea Poporului au hotărît, la propunerea synedrilor : deoarece s-a întâmplat ca fortăreața de dincolo (să fie ocupată de dușmani?) în timpul unui război nedeclarat, pornit împotriva noastră de mesambrienii, care au săvârșit multe și mari nelegiuiri față de templul lui Apollo, împingând cetatea în cele mai mari primejdii ; iar histrienii, rude, prieteni și binevoitori față de poporul nostru, ne-au trimis corăbii de război și ostași într-ajutor, punând mai mare peste aceștia pe amiralul cu puteri depline Hegesagoras, fiul lui Monimos, bărbat destoinic și bun, care, venind în sprijinul nostru, a păzit împreună cu noi și cu aliații orașul, teritoriul și porturile, iar cît privește cetățuia, — ajunsă pe mîna străinilor și stăpînită de vrăjmași, din care pricină orașul și veniturile noastre au avut amarnic de suferit, — a luat-o cu asalt, împreună cu noi și cu ceilalți aliați, distrugînd-o pînă la temelii ; iar în timpul plutitului spre Anchialos, dușmanii opunîndu-i flota, și-a pus viața în primejdie, luptînd împotriva unor forțe superioare, biruind pe vrăjmași și capturînd, împreună cu noi și cu ceilalți aliați, o corabie cu întregu-i echipaj ; iar în timpul debarcărilor, curajos în lupte și în orice altă împrejurare — războindu-se ca un adevărat iubitor de primejdii — a ieșit mereu biruitor, însuflețindu-și oștenii și făcîndu-i folositori cîtă vreme a ținut războiul ; pentru ca, deci, Poporul să-și arate recunoștința față de bărbații destoinici — într-un ceas bun ! — Sfatul și Adunarea să hotărască : să fie lăudat pentru aceste temeiuri norodul histrian — prieten, rudă și tovarăș de luptă al nostru — pentru că ne-a trimis în ajutor pe amiralul Hegesagoras al lui Monimos, aducîndu-se la cunoștința histrienilor onorurile votate. De asemenea să fie încununat Hegesagoras, fiul lui Monimos, cu cunună de aur, la sărbătorile în cinstea lui Dionysos, și să i se înalțe o statuie de bronz, care să-l înfățișeze înarmat, pe o proră de corabie. Statuia să-i fie așezată în templul lui Apollo Tămăduitorul, iar acest decret să se sape pe o lespede. Onorurile votate să fie proclamate și la Istros, în timpul adunărilor și concursurilor, pomenirea lor făcîndu-se de fiecare dată de colegiul de . . . ».

Ceea ce impresionează în primul rînd în această inscripție, al cărei loc de origine nu-i nicăieri indicat în chip explicit, e limba lipsită de dorismele care, către aceeași vreme, se găsesc peste tot în documentele provenind din coloniile megariene ale Mării Negre. Ne aflăm deci în prezența unui decret dat de o cetate ioniană și, dacă ne gîndim la faptul că această cetate proclamă ca divinitate tutelară pe Apollon Ἰατρος, revendicînd și drepturi asupra micului port An-

chialos (situat, după cum se știe, pe malul nordic al golfului Burgas, exact în fața Apollonieii), nu șovăim a trage concluzia că e vorba de aceasta din urmă, a cărei pietate față de zeul din Didyma e cunoscută și ale cărei raporturi cu Anchialos sînt de asemenea atestate de Strabo¹.

Din Apollonia trebuie să provină deci decretul de curînd descoperit în Dobrogea, și el trebuie să fie în legătură cu un tratat de alianță în virtutea căruia — pentru a doua oară în decursul epocii elenistice — locuitorii Histriei s-au grăbit să ajute pe locuitorii Apollonieii, trimițîndu-le în ajutor o escadră formată din *πλοῖα μακρά* sub comanda unui *ναύαρχος αὐτοκράτωρ*. Prima problemă care se pune editorului e deci aceea de a căuta să precizeze data documentului, al cărui conținut interesează deopotrivă istoria Apollonieii și pe acea a aliației ei de la gurile Dunării.

În lipsa altor indicii, scoase dintr-o analiză internă a textului, singurele elemente ce ne vor îngădui să ajungem în această privință la o concluzie sînt limba și caracterele paleografice ale decretului. În ceea ce privește scrisul, așa cum am afirmat mai sus, el prezintă caractere specifice secolului II, altfel spus unei perioade de tranziție între alfabetul monumental al secolelor III și I î.e.n. Acestea fiind caracterizate prin trăsături proprii — atît la Histria cît și la Apollonia, cele două orașe unde inscripția a putut fi săpată — e ușor să relevăm în textul nostru semnele unei transformări, care, pornind de la linia sobră și slovele distanțate ale documentelor sec. III, va ajunge la scrisul împodobit și strîns al inscripțiilor epocii care începe cu cel de-al treilea război mithridatic, cînd romanii devin stăpîinii coastei de vest a Pontului Euxin².

Dacă A, spre exemplu, are o bară care nu-i încă frîntă; dacă N și Π au o hastă lungă și una scurtă, brațele lui K sînt pe cale să se lungească, bucla lui P e sensibil mai mare, devenind mai puțin elegantă, în sfîrșit — și mai ales — Ω și-a schimbat mult forma, Υ a devenit mai scurt, în timp ce O a atins mărimea celorlalte litere, iar hastele exterioare ale lui Σ se apropie de orizontală. Toate aceste trăsături par să ne indice fără nici o îndoială sec. II î.e.n.³ (poate chiar anii 200—150, dacă e posibil să împingem atît de departe precizia), și această concluzie se acordă în totul cu particularitățile fonetice relevate în textul decretului.

Din acest punct de vedere, ceea ce merită să fie subliniat în primul rînd e constanța cu care e notat *λωτα* adscris, care — la Istros ca și la Apollonia — nu apare niciodată în inscripțiile posterioare anului 100, afară de cazul cînd e vorba de formule consacrate, în care se va menține chiar în inscripțiile din epoca romană. În afară de aceasta, o întreagă serie de confuzii de sunete și de incertitudini ortografice trădează și ele o epocă de tranziție ce corespunde secolului al II-lea. Judecînd după textele citate de Bonde Bondesson⁴, primele exemple ale confuziei ι—ε se găsesc la Milet o dată cu începutul sec. II (cf., în inscripția pe care o studiem, rîndurile 18, 29, 34, 39), și către aceiași vreme

¹ *Geogr.*, VII, 319... 'Αρχιάλη πολίχνιον Ἀπολλωνιατῶν. Asupra cultului lui Apollo Ἰατρός la Apollonia, în afară de textele din Strabo și Pliniu citate mai departe în notele 1 și 2 de la p. 216, vezi IGB, I 388, 391, 400 și, în general, Fr. Bilabel, *Die ionische Kolonisation* (*Philologus*, Supplbd. XIV), Leipzig, 1920, p. 106—107.

² *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 405, n. 3; D. M. Pippidi, în *Dacia*, N.S.I., 1957, p. 165—177.

³ Vezi, în IGB I, figurile 312, 390, 391 (1). De asemenea Chr. Dunant și J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos*, II, Paris, 1958, p. 202—204.

⁴ *De sonis et formis titulorum Milesiorum Didymaeorumque*, Lundae, 1936.

apar în documentele epigrafice din acest oraș cazuri din ce în ce mai numeroase de grafie « etimologică », de tipul συναρπαμένων, συνκείσθαι, ἐνκαυσιν, συναρτασκευάζων¹. Toate aceste exemple datează din prima jumătate a sec. II, și e de notat faptul că ele își găsesc paralele în textul nostru — ca, de pildă : συνγενεῖς (r. 7), συνμάχων (r. 13) și πένψαι (r. 33), alternînd cu cazurile unde — în aceleași cuvinte compuse — grupurile consonantice νμ și νγ sînt simțite și notate ca asimilate : συμμάχων (r. 18, 23 și 32), συγγενῇ (r. 32). Se poate deci trage concluzia că și din acest punct de vedere particularitățile relevate în text confirmă mărturia scrierii, indicînd ca dată a decretului sec. II î.e.n. Să ne îndreptăm acum atenția către conținutul documentului, atît de bogat în informații noi, deși nu de ajuns de explicit în unele privințe asupra cărora am dori să fim mai bine informați.

Lăsînd la o parte punctele obscure, asupra cărora vom mai avea prilejul să revenim, se poate măcar spune că scopul documentului nu-i cîtuși de puțin îndoielnic. El exprimă recunoștința locuitorilor Apolloniei față de locuitorii Histriei pentru ajutorul militar pe care aceștia li l-au oferit la o vreme de grea cumpănă. Această grațitudine se adresează în egală măsură comandantului corpului expediționar Ἡγησαγόρας Μονίμου², și acesta e temeiul pentru care, în motivarea și în dispozițiunile decretului, se vorbește atît de Ἰστριανοί cît și de reprezentantul lor oficial, împodobit pentru circumstanță cu titlul pompos de ναύαρχος αὐτοκράτωρ.

Abia dacă trebuie să mai spunem că războiul în care histrienii se vedeau astfel implicați era un război naval și că, precum un secol înainte — cînd, după fericita lor întoarcere, oștenii comandați de Callicrates se grăbiseră să ofere Dioscurilor relieful amintit mai sus — ajutorul menționat în decret consta înainte de toate în « corăbii lungi », pe care Hegesagoras fusese ales să le comande și mulțumită cărora, prin vitejia sa, a putut asigura victoria.

Ceea ce se mai cade acum să fie subliniat, e faptul că în documentul pe care-l publicăm înțelegerea dintre cele două cetăți e menționată în așa fel încît nu mai încapе îndoială că, dînd ajutor apolloniaților, histrienii se conformau stipulațiunilor unui tratat. Dacă în rîndul 7 al textului aceștia sînt numiți συνγενεῖς καὶ φίλοι καὶ εὐνοοί, mai departe, și mai ales în rîndul 32, sînt în mod explicit desemnați ca φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ σύμμαχοι, ceea ce nu numai că înlătură orice îndoială asupra acordului înсуși, dar ne mai permite și afirmația că în momentul cînd decretul a fost votat alianța dintre cele două cetăți devenise oarecum tradițională.

Altă problemă este aceea de a ști dacă în împrejurările ce ne rețin atenția cele două cetăți nu au fost cumva ajutate de alte colonii de pe coasta tracică sau de aiurea, și în ce măsură. Indicațiile decretului în această privință sînt intenționat vagi, iar dacă aluzii repetate privind colaborarea acelor pe care textul îi numește οἱ ἄλλοι σύμμαχοι ne îndreptătesc să credem că în cursul campaniei și alți aliați decît histrienii și-au trimis flota în ajutorul apollonia-

¹ Pentru τ-ε, Bondesson, *op. cit.*, p. 26—29; pentru grupurile νγ, νμ, id., *ibid.*, p. 119—120. Cf. de asemenea G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie*; Sofia, 1943, p. 21, 31 (τ-ε); p. 72—73 (νγ-νμ).

² În prosopografia histriană, personajul apare aci pentru întia oară. În schimb, numele Hegesagoras e atestat începînd din secolul IV î.e.n. (AEM, XI, 1887, p. 38, nr. 43 = *Histria IV*, p. 538) pînă în sec. II e.n. (*Histria IV*, p. 599, coloana I, rîndul 55).

ților, sîntem siliți să renunțăm atît la identificarea lor, cît și la cunoașterea importanței efectivelor trimise. Tot ce se poate spune e că acești *σύμμαχοι* erau greci, fiindcă numai grecii erau în stare să echipeze o flotă și fiindcă în toate trei pasajele din decret unde se vorbește de contribuția acestor aliați necunoscuți la luptă e vorba de operațiuni navale¹.

Alte aspecte ale conflictului de care ne ocupăm riscă să ne rămînă pentru totdeauna necunoscute, afară de cazul puțin probabil că s-ar descoperi un al doilea document epigrafic referitor la aceleași evenimente. Înainte de toate, originea acestui război, care pare să fi izbucnit în urma unui atac neașteptat al mesambrienilor împotriva Apollonieii, dar care în realitate a putut fi pregătit de alte antecedente, în legătură cu care nu putem face decît supoziții. În ciuda acestei incertitudini, abia dacă riscăm să ne înșelăm presupunînd că motivul adînc al conflictului între cele două cetăți trebuie căutat în stăpînirea portului Anchialos, care, întemeiat de apolloniați pe coastă de nord a golfului Burgas², în fața capului unde e așezat propriul lor oraș, le dădea acestora nu numai posibilitatea de a închide golful după bunul lor plac, dar, ceea ce e și mai important, controlul căilor de comunicație care din interiorul teritoriului — și de mai departe, de pe coasta tracică a Mării Egee — duceau la porturile care pînă astăzi comandă întregul trafic comercial al Bulgariei de sud-est³.

De altă parte, prin excelenta-i poziție geografică, Anchialos era unul din rarele locuri de pe coastă, unde, din cele mai vechi timpuri, exploatarea sării marine era facilitată de lagunele vecine. În plus, fiindcă în toată Tracia nu se află saline, și chiar orașele de pe țărm și-o procurau cu mari dificultăți, — fie importînd-o din nordul Dunării, fie folosindu-se de procedeul evaporării apei de mare în bazine artificiale —, e de înțeles că apolloniații, înainte de a pierde o posesiune așa de prețioasă, au făcut tot posibilul pentru a o păstra și că, la agresiunea mesambrienilor, au răspuns cu războiul a cărui relatare ni s-a păstrat⁴.

Înainte de a urmări în documentul nostru fazele unui conflict care a cuprins desigur operații atît pe uscat cît și pe mare, să ne fie îngăduit a scoate în evidență aluziile repetate ale decretului privitoare la cetățuia (*φορβύριον*) Anchialos, care vin să completeze în chip fericit informațiile de care dispuneam asupra fortificațiilor acestui oraș. Se știe, într-adevăr, că pe monedele locale datînd din vremea lui Commodus se găsește reprezentată pentru prima oară o poartă monumentală, și că o întreagă serie de emisiuni din timpul Severilor reproduc diferite aspecte ale unei puternice incinte⁵. S-ar putea trage con-

¹ Rîndurile 13, 19—20, 22—23.

² Cel puțin așa afirmă Strabo VII 319, citat mai sus p. 212, n. 1. Asupra datei întemeierii (cel mai tîrziu secolul IV), vezi Strack în Fr. Münzer — M. L. Strack, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*. II. I Teil, Heft 1: *Die Münzen der Thraker und der Städte Abdera, Ainos, Anchialos*, Berlin, 1912, p. 203—204. Ea e pusă în secolul V de Chr. Danov, *Западния бряг на Черно Море в древността* p. 123.

³ C. Jireček, AEM, X, 1886, p. 169 și urm.; Strack, *op. cit.*, p. 203; Danov, *op. cit.*, p. 126 și n. 5.

⁴ Jireček, *art. cit.*, p. 172; Strack, *op. cit.*, p. 204. Cf. G. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker* (Zur Kunde der Balkanhalbinsel II. Quellen u. Forschungen, Heft 5), Sarajevo, 1916, p. 53; Chr. Danov, *op. cit.*, p. 124.

⁵ Strack, *op. cit.*, p. 217 și pl. VI, numerele 17, 33, 34; VII, numerele 10, 12; VIII, nr. 27.

cluzia că Anchialos și-a construit zidul de înconjur abia în epoca romană, dacă n-ar exista o afirmație a lui Ovidiu, în prima carte a *Tristelor*, în care, schițând cu anticipație itinerariul pe care-și propunea să-l urmeze pentru a ajunge la Tomis, poetul folosește următoarele cuvinte ca să indice primele porturi din Pont, pornind de la Bizanț :

*Haec, precor, euincal, propulsaque fortibus austris
Transeat instabilis strenua Cyaneas
Thyniacosque sinus, et ab his per Apollinis urbem
Arta sub Anchiali moenia tendat iter*¹.

Fie că prin *arta moenia* Ovidiu a vrut să exprime ideea că zidurile Anchialosului erau puternice, fie numai că spațiul pe care-l închideau era strimt, ceea ce merită să fie reținut din afirmațiile sale e faptul că la data călătoriei lui acest oraș avea o incintă. Putem merge și mai departe, afirmând că, după textul pe care-l publicăm, încă din prima jumătate a sec. II î.e.n. Anchialos era o cetățuie, fiindcă pentru a-l recuceri din mîna mesambrienilor care-l ocupaseră pe neașteptate apolloniații, ajutați de histrieni, au fost obligați să-l asedieze : Τό τε φρούριον τὸ ἐν Ἀγγάλῳι ἀπὸ τῶν ἑλλήνων ἀπολλωνιατῶν καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων — citim în rîndurile 14 și următoarele ale decretului — ἐκπολιορκήσα (scil. Ἡγησαγόρας) μεθ' ἡμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων κατέρειψε εἰς ἔδαφος.

Această ultimă afirmație ar putea părea ciudată, dac-ar fi s-o înțelegem în sensul că, după cucerirea orașului asediat, aliații s-ar fi ostenit să-i dărîme fortificațiile. Nici nu vedem de altminteri rațiunea pentru care apolloniații ar fi distrus o cetățuie pe care ei înșiși o construiseră și care, după victoria asupra mesambrienilor, a continuat desigur să le aducă serviciile pe care le așteptau. De aceea preferăm să înțelegem cuvintele κατέρειψε εἰς ἔδαφος nu în sensul de « a rade de pe fața pămîntului » (cu intenția deliberată de a șterge pînă și amintirea întăriturilor în chestiune), ci, mai simplu, ca vrînd să spună că în cursul operațiilor de asediu zidul de incintă a fost grav avariat. Nimic nu ne împiedică deci să presupunem că la sfîrșitul campaniei învingătorii s-au grăbit să repare stricăciunile făcute, lucru care — în chip natural — explică situația descrisă de Ovidiu în primii ani ai erei noastre.

E timpul să ne întoarcem însă în urmă, pentru a încerca să urmărim vicisitudinile războiului în ordinea în care sînt expuse de document. Pentru început, să relevăm o împrejurare căreia redactorul decretului îi atribuie o gravitate excepțională, și anume faptul că, invadînd teritoriul apolloniaților, mesambrienii n-au găsit cu cale să le declare război: πόλεμον ἀνεπαγγέλτο[ν ἡ]μῖν ἐξενεγκ[άν]των (rîndurile 3—4). E evident că vroiau să-și asigure astfel avantajele decurgînd din faptul că atacau un dușman neprevenit, și tot atît de evident e și faptul că surpriza trebuie să fi reușit, de vreme ce din rîndurile 5—6 ale textului rezultă că — cel puțin la începutul operațiilor — primejdiile la care apolloniații s-au văzut expuși au fost deosebit de grave: εἰς ἐσχάτους κινδύνους ἀγχογόντων τὴν πόλιν. Folosirea unor astfel de procedee față de un oraș protejat de Apollo însemna lipsă de respect pentru patronul lui divin ; decretul nu uită s-o amintească, acuzînd pe mesambrienii că s-au făcut vino-

¹ *Trist.*, I, 10 33—36.

vați de cele mai mari sacrilegii față de sanctuarul lui Apollo : *πολλὰ καὶ μεγάλα ἄσε[β]ησάντων εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος* (r. 4—5).

Propunînd această interpretare cuvintelor abia citate, nu ne e străin faptul că ele sînt susceptibile și de un înțeles mai literal. Cu toate acestea, cum ni se pare temerar să admitem că la începutul ostilităților mesambrienii ar fi reușit să se înstăpînească nu numai pe Anchialos, dar și pe Apollonia, — sau cel puțin pe acea parte din oraș unde se ridica sanctuarul lui Apollon Tămăduitorul¹, — preferăm să adoptăm o interpretare mai puțin strictă, presupunînd că în ochii apolloniaților perfidia adversarilor se înfățișa ca o gravă încălcare a dreptului divin.

S-ar mai putea de altfel ca, fără să fi ajuns să atace faimosul templu care adăpostea statuia sculptată de Calamis², mesambrienii să fi avut ocazia să pustiască fie un edificiu, fie un *τέμενος* consacrat zeului și aflat în cuprinsul teritoriului invadat. Și în cazul acesta ei puteau fi acuzați că au atentat la maiestatea lui Apollo — răpindu-i bunurile sau maltratîndu-i slujitorii — și poate în acest sens trebuie înțeles pasajul din text care le reproșează cu amărăciune purtarea lor nelegiuită.

Oricare ar fi adevărul, e clar că devenind stăpîni pe Anchialos mesambrienii înțelegeau să atace în egală măsură și alte posesiuni ale Apolloniei — porturile și teritoriul ei. E ceea ce reiese, credem, din rîndurile 11—14 ale textului pe care-l comentăm, unde, după ce se menționează expediția de ajutoare organizată de histrieni, ni se spune că escadra comandată de Hegesagoras a contribuit în chip efectiv la apărarea orașului însuși, a porturilor și a teritoriului (*τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς λιμένας*)³. Operațiunile nu s-au desfășurat deci exclusiv sub zidurile Anchialos-ului, ci au cuprins toate posesiunile Apolloniei, ceea ce ne permite să înțelegem că la începutul ostilităților — și, poate, și un timp după aceea — situația acesteia trebuie să fi fost din cale afară de proastă. În ignoranța în care ne aflăm în ce privește numărul și natura efectivului trimis de ceilalți aliați (*τῶν ἄλλων συμμάχων*) nu putem desigur hotărî care va fi fost factorul determinant în succesul care le-a încununat eforturile. Dacă ar fi să ne luăm după decretul în cinstea lui Hegesagoras, biruința s-ar fi datorat vitejiei personale a amiralului histrian, fiindcă îmbărbătîndu-și luptătorii a început prin a învinge pe mesambrienii într-o bătălie în cursul căreia o corabie inamică a fost capturată cu întregul echipaj, după care — primind ajutorul apolloniaților și al celorlalți aliați — a pornit să asedieze Anchialosul, a cărui capitulare pare să fi însemnat sfîrșitul războiului.

¹ O insulă, după spusele lui Strabo, *Geogr.*, VII, 319: *Ἀπολλωνία... τὸ πλεόν τοῦ κτίσματος ἰδρυμένον ἔχουσα ἐν νησίῳ τινὶ [ὅπου] ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐξ οὗ Μᾶρκος Λεύκολλος τὸν κυλοσσὸν ἤρε καὶ ἀνέθηκεν ἐν τῇ Καπετολίῳ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, Καλαμίδος ἔργον.*

² În afară de pasajul din *Geographica* reprodus în nota precedentă, cf. Plinius, N.H., XXXIV 39: *... moles quippe excogitatas videmus statuarum, quas colossaeas vocant, turribus pares. Talis est in Capitolio Apollo tralatus a M. Lucullo ex Apollonia Ponti urbe, XXX cubitorum, D talentis factus.*

³ Folosirea pluralului în acest loc creează unele dificultăți, avînd în vedere faptul că, după știința noastră, Apollonia n-a controlat alte porturi în afară de Anchialos. Așa fiind, în pasajul pe care-l comentăm, *λιμένας* poate să însemne fie cele două porturi pe care le avea Apollonia, după mărturia geografului antic (*ἔχουσιν καὶ λιμένας μεγάλους δύο*: Anon., *Per. Ponti Eux.*, 85 = CGM, I, p. 421), fie micile golfuri care, de-a lungul coastei, puteau sluji la debarcarea dușmanilor.

Cît vorbim de Anchialos, să ne fie îngăduit a observa că în partea de motivare a decretului unde se pomenește de invadarea portului de trupele mesambriene la începutul războiului, decretul face precizarea că această ocupare a cauzat Apolloniei pierderi considerabile, fiind afectate mai ales veniturile orașului : διὸ συνέβαινε τὴν τε πόλιν καὶ τὰς προσόδους μεγάλα βλάπτεσθαι. Se subliniază astfel, de la început, caracterul economic al unui război între două cetăți comerciale (oricare va fi fost motivul conflictului : controlul golfului Burgas sau exploatarea sării din lagune) și, cu același prilej, se lasă să se înțeleagă (lucru pe care nu e întâia oară că-l notăm) că în cursul unei întregi perioade de ostilități mesambrienii învingători exploataseră pentru ei veniturile portului cucerit, slăbind prin aceasta finanțele adversarilor ¹.

Ajutîndu-i să-și restabilească situația, histrienii — alături de ceilalți aliați — aduceau un mare serviciu apolloniaților, binefacere pe care decretul încearcă s-o răsplătească acordînd histrienilor și reprezentantului lor, amiralul Hegesagoras, distincțiile obișnuite în asemenea împrejurări. Onorurile sînt enumerate în partea păstrată a textului, spre sfîrșit, și ele constau în esență în lauda (ἐπαινος) acordată poporului prieten și amiralului victorios, acestuia din urmă oferindu-i-se o coroană de aur și o statuie de bronz. Cu acest prilej, poporul histrian (δῆμος Ἰστριανῶν) e desemnat nu numai ca «unit prin sînge» cu apolloniații, dar și ca «popor amic și aliat» (φίλον ὄντα καὶ συγγενῆ καὶ σύμμαχον). Cît despre onorurile decernate lui Hegesagoras, ceea ce merită să fie mai ales reținut, e faptul că statuia trebuia să-l reprezinte «înarmat» (ἐν ὅπλοις) ², pe prora unei corăbii (ἐπ' ἐμβόλου), și că această statuie urma să fie expusă în templul lui Apollo Tămăduitorul (εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἰατροῦ), ceea ce, așa cum s-a mai spus, constituie o dovadă puternică în favoarea provenienței apolloniate a decretului.

O altă particularitate care merită a fi relevată, în această ordine de idei, e aceea că proclamarea marilor fapte ale lui Hegesagoras trebuia să aibă loc cu prilejul sărbătorilor în cinstea lui Dionysos (ἐν τοῖς Διονυσίοις). După cîte știm, e prima mențiune a sărbătorii Dionysiilor la Apollonia, lucru ce nu trebuie să ne surprindă, întrucît numărul inscripțiilor descoperite pînă astăzi în acest oraș e destul de restrîns. Cu atît mai multă importanță are indicația care vine să completeze astfel cunoștințele privitoare la viața religioasă a unei cetăți care, ca și celelalte colonii grecești de pe coasta tracă ³, nu putea să nu cinstească pe fiul Semelei aprîoape tot atît ca și pe cel al Latonei.

În sfîrșit, referindu-ne tot la onorurile votate pentru Hegesagoras, să nu uităm a releva în rîndurile 39—41 ale documentului clauza potrivit căreia decretul votat de Adunarea Poporului din Apollonia trebuia adus la cuno-

¹ Asupra taxelor de ancorare în porturi, în antichitatea greacă, ca și asupra drepturilor percepute pe mărfurile importate și exportate (ἐλλιμήνιον, πεντεκοστή), vezi J. H. Thiel, *Klio*, XX, 1927, p. 62 și urm.; A. Andreades, *A History of Greek Public Finance*, I. (Cambridge Mass, 1933) p. 138 și urm., p. 147; W. Schwahn, *RE*, V A, col. 243—244, 255—257.

² Tot așa, la capătul victoriilor sale strălucite, locuitorii Chersonesului hotărîsc să-î înalte lui Diophantos εἰκόνα χαλκῆαν ἐνοπλῶν (Syll. ³, 709, rîndurile 51—52). Cf. decretul din Mesambria IGB, I 313, rîndurile 3 și 9, iar asupra sensului exact al expresiei citate, G. Klaffenbach, *Griechische Epigraphik*, Göttingen, 1957, p. 77.

³ IGB, I, 13, 14, 20, 22, 23 (Dionysopolis); 50 (Odessos); 307, 323 (?) 324, 351 (Mesambria).

știință, în chip oficial, autorităților histriene¹, pentru ca și acestea să-l proclame cu prilejul adunărilor și concursurilor de tot felul: ἀναγγεῖλαι δὲ τὰς τευχὰς καὶ ἐν Ἰστροῖσι ἐν τοῖς συν[όδοις καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἀ[ε]ῖ ποιουμένους τὴν ἀναγγε[λίαν τοὺς...]. Numele colegiului de magistrați sortit să ducă la îndeplinire această sarcină nu ni s-a păstrat, dar acesta nu-i în fond decât un amănunt: fie că ar fi vorba de ἄρχοντες sau de ἡγεμόνες, — de mai multe ori menționați la Histria în inscripțiile vremii, în legătură cu asigurarea publicității hotărârilor Adunării², — ceea ce merită mai ales să fie reținut este existența la Histria, în vremea decretului, a unor sărbători și concursuri ale căror mențiuni au devenit tot mai dese în ultimii ani³.

Cu totul alta e problema ridicată de un alt aspect al decretului, vrem să spunem: lumina pe care o aruncă asupra situației de ansamblu a orașului într-o perioadă înfățișată în cele mai noi descoperiri epigrafice ca o perioadă de criză — deopotrivă politică, economică și socială. Așa trebuie, într-adevăr, socotiți ultimii ani ai sec. III, când Histria cunoaște urmările dureroase ale instabilității cauzate de frământările din masa triburilor trace după dispariția regatului din Tylis, și pe care stabilirea bastarnilor în delta Dunării, în primii ani ai sec. II, vine s-o agraveze⁴. Așa trebuie considerată o perioadă care — în același timp cu amenințările din afară — cunoaște înmulțirea tulburărilor provocate de sărăcirea crescîndă a unei mari părți a populației, obligată să-și aștepte mijloacele de trai fie de la generozitatea « binefăcătorilor » (εὐεργεταί), ale căror nume ni s-au păstrat⁵, fie de la distribuțiile periodice ale unei instituții de asistență (σιτωνία, σιτικὰ χρήματα), și ea pomenită în mai multe rînduri în documentele vremii⁶.

Prinsă între aceste două amenințări, — internă și externă, — cum a putut oare Histria să răspundă fără întârziere apelului Apolloniei, cum a găsit mijloacele de a echipa o escadră a cărei intervenție oportună avea să hotărască soarta războiului? La această întrebare se poate răspunde fie punînd la îndoială știrile privind situația Histriei în jurul anului 200, fie pe acelea din decretul pentru Hegesagoras referitoare la importanța corpului expediționar pus sub comanda

¹ Pentru un caz analog chiar în Apollonia, cf. IGB I 391, unde se vorbește de un cetățean din Callatis onorat aproape în același fel ca Hegesagoras: [... οἷτινες ἐλθόν]τες πρὸς Καλλ[ατιανούς] τό τε ψήφισμα ἀποδ[ι]ώσουσιν καὶ ἀξιώσου[σιν] αὐτοὺς τόπων συγχω[ρ]ῆσαι, εἰς δὲ ἀνατεθ[ή]σεται ἡ εἰκὼν καὶ ἀναγ[γ]εῖλαι ποιή[σα]σθαι κ.τ.λ.

² La textele citate de D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, p. 50 — 51, adaugă un decret inedit (Muzeul Histria, inv. nr. 325), unde citim: ἀναγγρά[ψαι] δὲ τὸς ἡγεμόνας [τὸ ψήφισμα] τὸδε... εἰς [τελαμόν]α λευκοῦ λίθου (fr. B. rîndurile 10 — 12). Despre hegemoni la Histria, în epoca elenistică, cf. *ibid.*, p. 48.

³ Pentru σύνεδροι la Histria, vezi *Istros*, I, 1934, p. 123, rîndurile 15 și urm.: ἀγ[ε]ῖν δ[ὲ] αὐτοῦ καὶ ἡμέραν καθ' ἑκάστ[ο]ν ἐνια[υ]τὸν... [ἐν] ἡ[τ]ῇ θύσαντες τοῖς θεοῖς ἀγ[ο]οῖσιν τὴν [σ]ύνοδον... καὶ στεφανώσουσιν [αὐτὸν] χρυσ[ῶ]ν στεφάνωι (cf. de asemenea rîndurile 22, 26 și 28): *Histria I* (București, 1954), p. 477 nr. 1, 17 (cu îndreptările făcute de J. et L. Robert, *RÉG*, LXIII, 1955, p. 240); *SCIV*, VIII, 1956, p. 349, rîndul 11. Pentru ἀγῶνες: *Histria I*, nr. 1, 12; *SCIV*, V, 1954, p. 450 (cf. 457); VI 1955, p. 63, 9. La aceste mărturii se poate adăuga un *album* inedit (Muz. Histria, inv. nr. 259), care ne-a păstrat numele învingătorilor la un concurs de hymnozi (sec. II e.n.).

⁴ Un tablou de ansamblu al acestor împrejurări, la D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, p. 15 și urm.

⁵ Se pot citi în lucrarea menționată în nota precedentă, p. 28 și urm.

⁶ D. M. Pippidi, *Contribuții...*, p. 60 și urm.; cf. de asemenea decretul inedit citat în nota 33, fr. A, rîndurile 3 — 6.

acestuia din urmă. Logic, cele două poziții par singurele posibile, excluzându-se reciproc. Pe plan istoric, există însă posibilitatea de a le concilia, ținând seamă de particularitățile stilului epigrafic, care, evitând preciziunile și disimulând anumite realități neplăcute¹, se complăce a exalta meritele acelor pe care vrea să-i laude, exagerând sistematic primejdiile cărora se pretinde că le-ar fi făcut față.

În cazul de față, cum informațiile pe care le avem la dispoziție provin din decrete onorifice, e indicat să le acceptăm *cum grano salis*, ținând seama de tendința spre exagerare proprie acestui soi de documente. Siguri de a nu ne înșela, putem deci afirma că — deși reale — dificultățile prin care treceau histrienii în prima jumătate a sec. II n-au fost de natură a le anihila orice capacitate de rezistență sau veleitate de ofensivă. De asemenea, fără să ne gândim a contesta utilitatea ajutorului dat apolloniaților cu prilejul atacului dezlănțuit împotriva lor de mesambrieni, e mai prudent să nu exagerăm nici importanța efectivelor puse sub comanda lui Hegesagoras, nici isprăvile strălucite, săvârșite de acesta în cursul luptelor ce aveau să ducă la căderea orașului Anchialos. Chiar faptul că în cursul luptei care a precedat această cădere aliații au capturat o singură corabie inamică ar fi de ajuns, la nevoie, pentru a dovedi că forțele angajate în conflict nu erau cîtuși de puțin considerabile. Aceeași impresie se desprinde și din citirea rîndurilor 23—28, în care, preaslăvind valoarea personală a amiralului, redactorul decretului evită sistematic orice precizare în legătură cu împrejurările în care și-a dovedit bărbăția.

În loc să ne întrebăm, prin urmare, dacă la începutul sec. II Histria era sau nu slăbită (ceea ce nu poate fi pus la îndoială, dacă ne gândim la situația strălucită pe care o avusese orașul în epocile arhaică și clasică²), și în loc să ne întrebăm dacă era capabilă să intervină într-un război la care o vedem participînd cu vigoare, după însăși mărturia celor pe care-i ajutase, să căutăm a stabili mai degrabă dacă decretul în cinstea lui Hegesagoras nu-i cumva în măsură să ne dea știri despre organizația militară și navală a cetății — domenii asupra cărora sîntem aproape complet lipsiți de informații. Abia dacă trebuie să mai amintim, într-adevăr, că, cu excepția colegiului de ἡγεμόνες, ale căror atribuții sînt de altfel puțin definite și pe care rarele mențiuni îi arată în legătură cu însărcinări de caracter mai mult civil decît militar³, nu dispunem, pentru întreaga epocă elenistică, de nici o informație asupra organizării militare a Histriei : nici un colegiu de magistrați cu strictă competență militară sau navală, nici ofițeri de marină sau din armata de uscat⁴. Singurii demnitari avînd vreo legătură cu apărarea orașului, de care s-ar putea vorbi în cursul perioadei cuprinse între secolele III—I î.e.n., sînt acei ἐπιμεληταὶ τῶν τευχῶν menționați în decretul pentru Epicrates, fiul lui Nicobulos,⁵ ori celebrul τευχοπαιός Aristagoras, fiul

¹ Vezi exemplele citate de D. M. Pippidi, *Dacia*, N. S. I, 1957, p. 171—172.

² Pârvan, *Dacia* (trad. rom. de R. Vulpe) ed. II, București, 1957, p. 93 și urm.; Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938, p. 61 și urm.; 71 și urm.

³ Vezi mai sus, p. 118 n. 2.

⁴ Aceași situație în celelalte colonii grecești de pe țărmul de vest al Pontului Euxin (cf. T. V. Blavatskaia, *Западнопонтійские города VII — I в.д.н.э.*, Moscova, 1952, p. 194 și urm.). Abia dacă dispunem de cîteva vați informații asupra instituției strategilor și a taxiarchilor la Mesambria (IGB I, 323, 325, 326).

⁵ Asupra provenienței histriene a acestei inscripții misterioase, vezi studiul recent al lui D. M. Pippidi, JOAI, XLIII, 1956, Beibl. 63—76 (= *Contribuții...*, p. 113—122).

lui Apaturios, lăudat de compatrioții săi pentru că a luat asupra-și refacerea incintei, puțin timp după cucerirea Histriei de geții lui Burebista : ταγεις ὑπὸ τῶν πολειτῶν τειχοποιὸς ἀνδρ[ό]τατα καὶ γνησιώτατα τῆς ἐπιμελῆας τῶν ἐργῶν προέστη, οὔτε σωματικῶν πόνων οὔτε τινὸς τῶν εἰς τὴν οἰκοδομίαν ἐνηκόντων λειψαίς¹.

Abia în timpul din urmă o informație importantă din acest punct de vedere ne-a fost adusă de o inscripție descoperită acum treizeci de ani, dar în mare parte rămasă inedită², în care, în legătură cu un atac îndreptat împotriva Histriei de către dușmani al căror nume nu e menționat, se spune că pentru a face față acestei primejdii autoritățile orașului au fost nevoite să recurgă la angajarea de voluntari, dintre cetățeni și « barbarii » refugiați în interiorul incintei : λαβὼν τ[ῶν] τε π[ο]λιτῶν ἐ[θελ]οντάς στρατιώτας καὶ συνφευγόν[των] βα[ρ]βάρων ε[ἰς] τὴν πόλιν κ.τ.λ.)³. Această inscripție datează din primii ani ai sec. II, ceea ce înseamnă că e puțin mai veche decât decretul pe care-l comentăm. De la un document la celălalt, organizarea militară a Histriei nu s-a putut schimba în chip radical, așa că putem afirma — fără teamă de a ne înșela — că, cu prilejul războiului împotriva mesambrienilor, corpul expediționar destinat să ajute pe apolloniați n-a fost nici el recrutat în condiții diferite.

Tot ceea ce se știe despre starea militară a coloniilor grecești din Marea Neagră se potrivește de altfel cu acest fel de a vedea lucrurile, lăsându-ne a înțelege că, neavînd forțe militare permanente, cetățile se mulțumeau să înarmeze, în clipa primejdiei, o miliție civică mai mult sau mai puțin numeroasă, după împrejurări⁴. Deosebit de instructive în această privință sînt indicațiile oferite de decretul chersonesitan în cinstea lui Diophantos, fiul lui Asclepiodor, în care, înșirîndu-se luptele duse de acest general împotriva sciților lui Palacos, se menționează în mai multe rînduri recrutările de cetățeni în vederea cutărei sau cutărei acțiuni ofensive: παραλαβὼν τοὺς ἐν ἀκμαῖ τῶν πολιτῶν; sau ἀναλαβὼν. . . τῶν πολιτῶν τοὺς δυνατωτάτους; sau încă παραλαβὼν δὲ καὶ τῶν πολιτῶν ἐπιλέκτους ἐμ πληρώμασι τρισί⁵. Aceeași situație se întîlnește și la Tomis, unde cu prilejul evenimentelor relatate de un faimos decret publicat la sfîrșitul secolului trecut de Gr. Tocilescu, se spune că pentru a face față pericolelor care amenințau cetatea din pricina slăbirii zidului de înconjur, arhonții (ἄρχοντες) s-au văzut obligați să sporească măsurile de precauție, procedînd la înrolarea forțată a unui număr de « luptători aleși » : δεδόχθαι τῇ[ι] βουλῇ[ι] καὶ τῶι δήμῳ, ἐλέσθαι ἡγεμόνας ἐκ πάντων τῶν πολ[ε]ιτῶν ἤδη δύο, οἵτινες καταγράψουσιν ἀνδρ[ας] ἐπιλέκτους τεσσαράκοντα τοὺς ἐφημερεύσοντας ἐπὶ τῶν πυλῶν καὶ παρακοιτῆσοντας τὰς νύκτας κ[αί] ἐφοδεύσοντας τὴν πόλιν, ἕως ἂν εἰς βελτίονα κατὰ-

¹ Syll.³ 708, rîndurile 9—11.

² CRAI, 1933, p. 124; Cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 87—90; M. Rostovtzev, *Skythien und der Bosphorus*, I, Berlin, 1931, p. 493, n. 1; *Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1941, II, p. 765—766.

³ *Ovidiana. Recherches sur Ovide publiées à l'occasion du Bimillénaire de la naissance du poète* . . . Paris, 1958, p. 389.

⁴ Pentru cetățile de pe țărmul de nord al M. Negre, în general, vezi acum V. D. Blavatskii, *Очерки военного дела в античных государствах Северного Причерноморья* Moscova, 1954.

⁵ Syll.³, 709, rîndurile 12, 19, 39—40.

στασιν παραγενθῆεις ὁ δῆμος καὶ διαφυγὼν τοὺς περ[ι]εστῶτας κινδύνους ἀποδῶ τὰς ἀξίας χάριτας τοῖ[ς] θεοῖς¹.

Evident că, pentru ca o soluție atât de expeditivă să fie de fiecare dată cu putință, era neapărat necesar ca recruții să fi primit cel puțin o pregătire militară elementară, ori de nu, măcar un antrenament sportiv. Tocmai aceasta e însă situația care se întâlnește la Histria, unde, așa cum putem acum afirma cu certitudine, în epoca elenistică a existat cel puțin un gimnaziu² (înzestrat cu tot ceea ce o astfel de instituție putea oferi în vederea exercițiilor fizice), alături de organizații de ἑφηβοί și de νέοι, a căror existență e atestată într-un document publicat de curînd³. Oricare va fi fost locul rezervat activității intelectuale în programul acestor două asociații (și credem că s-a mers prea departe făcîndu-se din ele niște adevărate instituții de învățămînt superior), educația athletică și, în general, exercițiile fizice au constituit desigur ocupația principală a celor care le alcătuiau. E ceea ce reiese din majoritatea documentelor adunate de Forbes în monografia sa despre νέοι⁴, ca și dintr-un decret histrian în cinstea unui gimnaziarh din sec. II, în care, dacă nu se vorbește nicăieri de cursuri sau de conferințe⁵, se citesc în schimb aluzii repetate la distribuțiile de ulei, care, după cum se știe, trebuie puse în legătură cu exercițiile de palestră⁶.

Pentru a reveni la problema de care ne ocupăm, vom trage deci concluzia că la Histria, ca peste tot în lumea greacă, unde mijloacele materiale pentru întreținerea unei armate de mercenari lipseau, apărarea orașului era încredințată în epoca elenistică unei miliții formate din cetățeni, sprijiniți — în cazuri excepționale — de un corp auxiliar recrutat dintre « barbarii » care locuiau în

¹ Syll.³ 731, rîndurile 12 și urm. În aceeași ordine de idei e de reținut, din acest ultim document, asprimea pedepselor prevăzute împotriva oricărui refuz de a asculta ordinele hegemonilor: τοὺς δὲ αἰρεθέντας ἡγεμόνας ἐξουσίαν ἔχειν ἀναγκάζειν καὶ ζημιοῦν ἐκάστης ἡμέρας ἀργυροῖς δέκ[α κ]αὶ πρᾶσσειν τοὺς ἀτακτοῦντας τρόπον ὃν ἂν δύναντα[ι, ἀ]ζημιόους ὄντας καὶ ἀνυποδίκους... (rîndurile 19 și urm.)

² Pärvan, în *Dacia* II, 1925, p. 209, nr. 10; Em. Popescu, SCIV, VII, 1956, p. 349. Pentru epoca imperială, *Histria* IV, p. 688, nr. 5 și de asemenea, probabil, *Histria* I, p. 550, nr. 25 (dacă se acceptă corectura făcută de J. și L. Robert, RÉG, LXIII, 1955, p. 243).

³ Em. Popescu, *ibid.*, p. 349 și urm.

⁴ Neoi. A *Contribution to the Study of Greek Associations*. (Philological Monographs published by the American Philol. Association, II) Middletown Conn., 1933, p. 45 și urm. Acest aspect al pregătirii primite în gimnaziu a fost viguros subliniat de M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, II, Paris, 1950, p. 815 și urm.

⁵ Acolo unde primul editor citea: ἐπ[ε]μελήθη μὲν τῆς τῶν] τε ἐφῆβων καὶ [νέων παιδείας], cu mai multă dreptate, se pare, J. și L. Robert propun acum să se restituie: ἀγωγῆς (RÉG, LXXI, 1958, p. 281). Despre conferințele ținute la Histria, pentru tineret, de către un medic din Cyzic, vezi fragmentul de decret publicat de Em. Popescu, SCIV, VII, 1956, p. 347, cu observațiile făcute de J. și L. Robert, RÉG, LXXI, p. 281; despre conferințele din gimnazii, în general, E. Ziebarth, *Aus dem griechischen Schulwesen*, Leipzig, 1914, p. 122—123; L. Robert, *Études anatoliennes*, Paris, p. 79—81; idem. *Études épigraphiques et philologiques*, Paris, 1938, p. 12, 14, 42—43.

⁶ Rîndurile 4—6 și 10—11 (corectate de J. și L. Robert, RÉG, LXXI, 1958, p. 281): παρέσχον ἑλα[ιον] εἰς τὸν ὕπολιπ[τον] χρόνον τοῦ ἐ[νιαυτοῦ]. . . καὶ ἀλείφας καὶ γλυκίσας [ἔδωκε κατὰ τὴν σύμβουλον νομῆν κ.τ.λ. Cf. de asemenea texte strîine de Ziebarth, *op. cit.*, p. 73—75; Forbes, *op. cit.*, p. 22 și urm., p. 30 și urm.; L. Robert, BCH, LIX, 1935, p. 450—452.

Χώρα¹. Orașul avînd fortificațiile sale², aceste slabe efective puteau fi de folos împotriva unor dușmani în general puțin numeroși și care, în plus, nu dispuneau de mijloace în măsură a le permite să asedieze o cetate. În aceste condiții, o experiență oricît de sumară în mînuirea armelor dădea puțință cetățenilor (πολίται) să se transforme la nevoie în buni ὅπλιται, și același lucru trebuie să se fi întîmplat cu echipajele flotei, care, într-o cetate de marinari, n-au fost desigur niciodată greu de antrenat sau de completat³.

Cel mult se poate pune întrebarea, în această ordine de idei, dacă, chiar în timpuri normale, n-a existat cumva la Histria o instituție menită să faciliteze recrutarea, fie a armatei de uscat, fie a flotei. Diviziuni cu caracter politic și militar ale masei cetățenești se întîlnesc în mai multe părți ale lumii grecești⁴ și, în Histria chiar, într-o inscripție din epoca romană în parte inedită, sînt pomenite — în legătură cu distribuțiile de bani făcute într-o anumită împrejurare de o preteasă a Cybelei — unele subdiviziuni ale triburilor denumite πεντηκονταρχίαι: τοῖς [μέ]ν γάρ βουλευταῖς πᾶσιν καὶ γερουσιασταῖς καὶ Ταυριασταῖς καὶ ἱατροῖς καὶ παιδευταῖς καὶ τοῖς ἰδία καὶ ἐξ ὀνόματος καλουμένοις ἐκ δύο κατ' ἄνδρα δηναρ[ί]ων διανομῆν... ἔδωκεν, τοῖς δὲ ἐν ταῖς φυλαῖς κατὰ πεντηκονταρχίαν διανεμεμῆμένοις κ.τ.λ.⁵

Fără îndoială că nu aci e locul unde au a fi examinate problemele pe care le pune acest text important, de altfel destul de mutilat: ele vor fi tratate cu atenția cuvenită în comentariul care va însoți ediția acum în curs de pregătire. Totuși, în privința sensului ce trebuie atribuit cuvintelor κατὰ πεντηκονταρχίαν,

¹ Vezi textul citat mai sus, p. 220.

² În lucrarea sa citată de mai multe ori (*Contribuții la istoria veche a României*, p. 20—21) D. M. Pippidi a respins ipoteza temerară a lui Patsch (*Sitzber. Akad. Wien. Philos. Histor. Kl.* 214, Bd. 1, Abhdl., p. 25), urmat de Hristo Danov (*op. cit.*, p. 61), după care, pînă în sec. II î.e.n., Histria n-ar fi avut un zid de incintă. Asupra incintei din epoca elenistică descoperită în cursul ultimelor săpături, vezi rapoartele anuale publicate în SCIV, II, 1951, p. 146—147; III, 1952, p. 243—246; IV, 1953, p. 104—113; V, 1954, p. 71—79; VI, 1955, p. 520—526.

³ Fără să mergem pînă a pretinde că în epoca elenistică mînuirea vîslelor făcea parte din antrenamentul obișnuit al tineretului histrian, se poate presupune că — la fel ca și în alte locuri ale Greciei metropolitane și coloniale — cultul Dioscurilor (asupra cărora vezi mărturiile adunate mai sus p. 206 n. 1) a putut să favorizeze, în cetatea de pe malul lagunei Sinoe, organizarea de întreceri cu bărcile, asemănătoare acelor care, pentru a nu cita decît un exemplu, se celebrau în fiecare an la Athena de către efebi în onoarea divinităților numite Ἀνακτες. Cf. I.G.II² 1006, 29: καὶ τῇ πομπῇ τῶν μεγάλων θεῶν ἐποιήσαντο τῶν πλοίων τὴν ἀμίλλαν; 1008, 18: ἐποιήσαντο δὲ καὶ τῇ πομπῇ τῶν μεγάλων θεῶν [ἀμίλλαν ἐν τῷ λιμένι καὶ τοῖς θεοῖς ἔθυσαν... texte citate de Deubner, *Attische Feste*, Berlin, 1956, p. 223, n.1. Asupra curselor de bărci organizate în cadrul cultului zeiței Artemis Munychia, *ibid.*, p. 205 și n. 4. În plus, S. Eitrem, *Heroen der Seefahrer*, in *Symb. Osloenses*, XIV, 1935, p. 53 și urm.

⁴ Cf. exemplele citate de G. Busolt, *Griechische Staatskunde*, München, 1920, p. 257 și urm. Diviziunea cea mai des atestată este aceea în τριακάδες (e.g. Holleaux, CRAI, 1909, p. 279, Syll.³, 912), dar nu lipsesc nici cazurile cînd, alături de grupurile de treizeci, se întîlnesc în sînul aceleiași colectivități grupuri de cincizeci de cetățeni: πεντηκοστούς. Astfel la Cos, în decretul SGDI 3611, rîndurile 21—22: τοὶ δὲ προστά[ται ἐπι]κλαρωσά[ν]τω αὐτὸν ἐπὶ φυλάν] καὶ τριακ[ά]δα καὶ πεν[τ]ηκοστού[v] și, mai recent, într-un document publicat parțial de Herzog: τοὶ δὲ προστάται ἐπικλαρωσάντω αὐτοὺς ἐς φυλάν καὶ τριακάδα καὶ πεντηκοστούς... cf. L. Robert, *Hellenica*, V. p. 5 și urm., mai ales p. 10—12.

⁵ E vorba de decretul pentru Aba, soția lui Heracon, al cărui început a fost publicat în 1954 de Em. Popescu, SCIV, V, p. 450, dar din care au mai fost aflate fragmente noi, ce vor fi publicate de descoperitorul lor.

ne putem exprima de pe acum convingerea că — fără a-l pune în legătură cu demnitarul naval denumit la Atena și în alte părți πεντηκόνταρχος¹ (altfel spus : cu organizarea marinei histriene) — termenul πεντηκονταρχία trebuie să fi indicat încă din vremea elenistică o subdiviziune a masei cetățenești al cărei rol, în timp de pace, era fără îndoială un rol politic, dar care își va fi avut utilitatea lui și la vreme de război, contribuind la ușurarea recrutării, atît în flotă cît și în armata de uscat.

Dimpotrivă, nu credem că se poate atribui o semnificație precisă termenului ναύαρχος², dat fiind că se întilnește pentru întîia oară într-o inscripție din Istros. Nu vom stabili deci dacă în contextul unde apare indică o magistratură ordinară într-o cetate a cărei soartă a fost dintotdeauna legată strîns de posesiunea unei puteri navale, sau dacă e vorba pur și simplu de un titlu acordat pentru circumstanță unui șef de escadră cu puteri depline, pentru a cărui denumire limba greacă nu dispunea de un termen mai adecvat decît acel folosit în textul nostru³.

Tot astfel, nu ne vom lua răspunderea de a evalua — fie și aproximativ — importanța forțelor puse sub ordinele lui Hegesagoras cu prilejul războiului provocat de agresiunea mesambrienilor. În această privință, documentul nostru se mulțumește cu aluzii ușoare, vorbind cînd de πλοῖα μακρά, cînd de στρατιῶται. Că, prin primul termen, trebuie să înțelegem quinquerele folosite pretutindeni în epoca elenistică⁴ e probabil, fără a o putea afirma cu toată certitudinea. Chiar dacă textul ar fi fost mai explicit în această privință, n-am putea totuși preciza din cite unități era formată escadra trimisă în ajutorul apolloniaților. Cît de imprudent ar fi să exagerăm importanța corpului expediționar histrian în această împrejurare, am mai spus-o. Ne vom mulțumi să adăugăm că, într-o situație încă și mai gravă, războiul împotriva lui Saumakos, — care, înlăturînd pe cel din urmă Spartokid de pe tronul Bosforului, devenise stăpînul acestui regat, — locuitorii din Chersonesul Tauric, răspunzînd cererii de ajutor a trimisului lui Mithradate, Diophantos, se grăbiseră să-i pună la dispoziție trei echipaje : παραλαβὼν δὲ καὶ τῶν πολιτῶν ἐπιλέκτους, ἐμ- πληρώμασι τρισί, ὁρμαθεῖς ἐκ τᾶς πόλεως ἁμῶν παρέλαβ[ε] μὲν Θεοδοσίαν καὶ Παντικάπαιον⁵. Orice s-ar crede însă despre importanța respectivă a celor două cetăți, potențialul de război al Histriei în vremea care ne reține atenția nu putea fi mult deosebit de acel al Chersonesului la sfîrșitul sec. II. Ne întemeiem deci pe această constatare pentru a susține că forțele comandate de amiralul Hegesagoras n-au putut fi mult superioare acelora puse la dispoziția lui Diophantos de orașul Chersonesos. Ajungem astfel la încheierea că — asemenea celor mai multe războaie dintre cetățile grecești — acel ale cărui împrejurări ne-au fost revelate de decretul pe care-l comentăm n-a putut folosi efective prea importante.

¹ Asupra acestui ofițer de marină, vezi textele adunate de Miltner, RE, XVI, col. 2031 — 2033; pentru pentecontarhi în armatele de uscat ale epocii elenistice, M. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*, Paris, 1949, I, p. 557 — 559.

² Strack, RE, XVI, col. 1889 — 1896.

³ Cf., cu titlu de exemplu, Herod., VII 59; Thuc., IV 11, 2; VIII 20, 1.

⁴ W. W. Tarn, *Hellenistic Military and Naval Developments*, Cambridge, 1930, p. 122 — 123; Cf. Miltner, s.v. *Seewesen*, RE, Supplbd. V, col. 914.

⁵ Syll., 709, rîndurile 39 — 40; cf. *supr.* p. 220.

Nu acesta e de altminteri interesul de căpetenie al unui document care se impune atenției cercetătorului prin numeroase alte aspecte. De aceea, faptul de a fi relevat câteva din ele, și în special de a fi aruncat puțină lumină asupra istoriei Apolloniei într-o epocă despre care s-a putut spune cu dreptate că ne era «aproape în întregime necunoscută»¹, va îndreptăți întrucâtva considerațiile de pînă aci, puțin cam lungi, dar de bună seamă necesare.

ИСТРИЯ И АПОЛЛОНИЯ В ЭЛЛИНСКУЮ ЭПОХУ

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа основана на изучении недавно открытого аполлонского декрета, выпущенного в честь истрийского адмирала. Авторы данного исследования, подготовившие издание обнаруженного документа, относят его ко II веку до н.э. и намечают историю отношений между Истрией и понтической Аполлонией в эллинскую эпоху; они настаивают на военной помощи, оказанной Истрией Аполлонии по случаю войны начатой жителями Месембрии против этой крепости. Рассматривается обстановка и выявляются экономические причины конфликта, в котором участвовали и другие греческие колонии, расположенные на западном берегу Черного моря.

Полный вариант этой работы был опубликован на французском языке в журнале *Dacia N.S.*, III, 1959.

ISTROS ET APOLLONIE DU PONT À L'ÉPOQUE HELLÉNISTIQUE

RÉSUMÉ

Sur la foi d'un décret apolloniate en l'honneur d'un amiral histrien, document découvert récemment et dont ils procurent une édition où ils attribuent ce texte au IIe siècle av. notre ère, les auteurs donnent un raccourci de l'histoire des relations entre Istros et Apollonie du Pont à l'époque hellénistique.

Ils insistent sur l'assistance militaire offerte par la première cité à la seconde à l'occasion d'une guerre entreprise contre cette dernière par les habitants de Mesambria. Ils analysent également les circonstances et les causes économiques de ce conflit, dans lequel ont été impliquées aussi d'autres colonies grecques situées sur le littoral occidental de la mer Noire.

Une version intégrale en français de cette étude a été publiée dans la revue *Dacia N.S.*, III, 1959, p. 235—258.

¹ Hr. Danov, *op. cit.*, p. 130.